

บทที่ ๓

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในบทต้น ๆ เกี่ยวกับหนังสือแบบเรียนของไทย ตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนึ่งที่สำคัญ ที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ฉะนั้น ผู้ผลิตจำเป็นจะต้องให้ความสนใจในด้านรูปเล่มและภาพประกอบของหนังสือแบบเรียนเท่า ๆ กับด้านเนื้อหาของบทเรียน เพราะถึงแม้ว่าแบบเรียนจะมีเนื้อหาดีเลิศเพียงใดก็ตาม แต่หากมีการนำเสนอด้วยรูปแบบที่น่าเบื่อ ล้าสมัย ไม่เหมาะสมกับความสนใจของวัยของผู้เรียนแล้ว ย่อมจะทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย ท้อถอยและไม่ให้ความสนใจในกระบวนการเรียนเท่าที่ควร ทั้งนี้ จะมีผลถึงการพัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งอาจจะไม่บรรลุตามความมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาพัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย เป็นการมองย้อนกลับไปในอดีต เพื่อศึกษาจากสิ่งที่คุณรุ่นเก่าเคยทำไว้ ว่ามีข้อดีหรือข้อบกพร่องอะไรบ้าง เพื่อที่นักการศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตแบบเรียนจะได้นำมาใช้ เปรียบเทียบกับสิ่งที่กำลังทำกันอยู่ว่าจะต้องปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงที่จุดใดบ้าง รวมทั้งจะวางแผนพัฒนาการผลิตแบบเรียนยุคต่อไปอย่างไร จึงจะทำให้แบบเรียนนั้นมีประสิทธิภาพเต็มที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ประวัติและวิวัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษาค้นคว้าประวัติและวิวัฒนาการของแบบเรียนไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย

จนถึงหลักสูตรการศึกษาใหม่ พุทธศักราช ๒๕๒๑ จากเอกสารและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งของทางราชการและเอกชน

๒. ศึกษาและวิเคราะห์พัฒนาการของภาพประกอบแบบเรียน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงปัจจุบัน จากเอกสาร วิทยานิพนธ์ และการสัมมนาอย่างแบบเรียนระยะแรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน จากห้องสมุดหนังสือหายาก ห้องสมุดแบบเรียนเก่าของกรมวิชาการ ห้องสมุดโรงเรียนสาธิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดบริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ห้องสมุด คณะครุศาสตร์ และศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย

๓. ศึกษาหาข้อสรุป วิธีการจัดรูปเล่มและภาพประกอบหนังสือเล่ม จากเอกสาร และหนังสือเล่มต่าง ๆ ทั้งของไทยและของต่างประเทศ

๔. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานด้านการจัดรูปเล่มหนังสือแบบเรียนของกรมวิชาการ และของเอกชน ที่โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช

๕. สร้างแบบสอบถามเกี่ยวกับภาพประกอบและรูปเล่มของหนังสือแบบเรียน ทั้งของกรมวิชาการ และ เอกชน จากนั้นนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปใช้กับตัวอย่างประชากรที่เป็นครูและนักเรียนปัจจุบัน โดยวิธีสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย ในโรงเรียนต่าง ๆ จากทั้ง ๔ ภาคของประเทศไทย จำนวน ๔๐๐ คน

จากนั้น รวบรวมข้อคิดเห็นที่ได้จากแบบสอบถามนำมาคิดคะแนน เป็นร้อยละ แล้วนำเสนอในรูปแบบตาราง

ส่วนความต้องการหรือข้อเสนอแนะของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น เนื่องจากมีผู้ตอบแบบสอบถามบางส่วนเท่านั้นที่เขียนตอบมา จึงรวบรวมข้อเสนอนี้ที่มีอยู่ทั้งหมด แล้วใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) นำเสนอเป็นตาราง ตามสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม และประเภทของแบบเรียน

๖. รวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้ศึกษาค้นคว้ามาตั้งแต่ต้น เรียบเรียงขึ้นเป็นวิทยานิพนธ์ และเพิ่มเติมข้อเสนอแนะ และความเห็นของผู้วิจัยในตอนท้าย

๗. จัดทำสไลด์ชุดประกอบวิทยานิพนธ์ เรื่องวิวัฒนาการของภาพประกอบแบบเรียนไทยขึ้นหนึ่งชุด

สรุปผลการวิจัย

พัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย แบ่งออกตามระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ซึ่งส่งผลถึงวงการศึกษาได้ เป็น ๔ สมัย คือ

๑. สมัยก่อนมีการพิมพ์ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ แบบเรียนประกอบภาพของไทย คือ ตำราที่จัดทำขึ้นเป็นสมุดข่อย และมีภาพเขียนประกอบ ภาพประกอบแบบเรียนยุคนี้เป็นภาพสองมิติมีเส้นและสี ไม่มีแสงเงา การจัดภาพเป็นแบบตั้ง เต็มโดยภาพต่างๆ ซ้อนกันอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยม

๒. สมัยเริ่มระบบโรงเรียนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ถึงสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ สมัยนี้มีการพิมพ์แล้ว แบบเรียนประกอบภาพรุ่นแรก ๆ มีการพิมพ์ปกในที่มีลวดลายเป็นกรอบ ภาพประกอบส่วนใหญ่เป็นภาพเขียนลายเส้นขาว-ดำ มีขนาดเล็ก ลักษณะ เป็นประเภทภาพตกแต่งมากกว่าภาพอธิบายเนื้อหา

สมัยต่อมา เมื่อประกาศตั้งกระทรวงธรรมการแล้ว ภาพประกอบแบบเรียนพัฒนาขึ้น เป็นภาพอธิบายเนื้อเรื่องเกือบทั้งสิ้น ที่เป็นภาพตกแต่งยังมีบ้างในบางเล่ม

ลักษณะภาพประกอบสมัยนี้ยังคง เป็นภาพเขียนลายเส้น ขาว-ดำ ส่วนใหญ่มีขนาดตั้งแต่ $\frac{9}{8}$ - $\frac{9}{16}$ หน้า

ปลายยุคสมบูรณาญาสิทธิราช การถ่ายรูปแพร่หลายในเมืองไทยแล้ว ภาพประกอบแบบเรียนที่เป็นภาพถ่าย เริ่มมีปรากฏในหนังสือบางเล่ม แต่มักเป็นหนังสือแบบเรียนระดับมัธยม

๓. เปลี่ยนแปลงการปกครองถึงหลักสูตรการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๐๓

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ การศึกษาขยายตัวไปทั่วประเทศ เพราะคณะผู้บริหารประเทศต้องการใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาคนและระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทย แบบเรียนใหม่ ๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับจริยธรรมและหน้าที่พลเมือง แต่ในระยะต้นนี้ ทางด้านรูปแบบนั้น ไม่ได้มีพัฒนาการใด ๆ ภาพประกอบส่วนใหญ่ยังคง เป็นภาพเขียนขาว-ดำ ใช้อธิบายเนื้อหาเฉพาะบ้าง และใช้เป็นภาพประกอบเรื่องโดยทั่วไปบ้าง

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นต้นมา มีการพิมพ์ภาพสีประกอบแบบเรียนอย่างสวยงาม และขนาดของภาพก็ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะแบบเรียนระดับประถมมักมีภาพประกอบตั้งแต่ขนาด $\frac{5}{8}$ หน้า - เต็มหน้า

การปฏิวัติรูปเล่มและภาพประกอบแบบเรียนไทย เกิดขึ้นเมื่อมีการพิมพ์แบบเรียนชุดชั้นใดก็ตาม ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ โดยเปลี่ยนแปลงรูปเล่มใหม่หมดจากที่เคยเป็นแนวตั้งมาเป็นรูปเล่มแนวนอน ตัวหนังสือขนาดใหญ่ ภาพประกอบมีอยู่ทุกหน้าและมีสีสันสวยงามด้วยประเภทของภาพเป็นทั้งภาพเล่าเรื่องและอธิบายเนื้อหา หลังจากนั้นมากระทรวงศึกษาธิการให้ความสนใจด้านรูปแบบของหนังสือเรียนทั้งระดับประถมและมัธยมมากขึ้น แต่ก็เพียงชั่วระยะเวลาไม่นาน

แบบเรียนตามหลักสูตรการศึกษาพุทธศักราช ๒๕๐๓ ปรากฏว่าสำนักพิมพ์เอกชนได้นำเอาวิธีการจัดหน้าและภาพประกอบของชุดชั้นใดก็ตามไปใช้ ทำให้แบบเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนโดยเฉพาะระดับประถมน่าอ่านและน่าสนใจยิ่งขึ้น แต่ทางกรมวิชาการเอง

กลับไม่ได้พัฒนาแนวทางการจัดหน้าและภาพประกอบของหนังสือแบบเรียนต่อไปอีก นอกจากพยายามใช้เทคนิคใหม่ คือถ่ายภาพชุดประกอบแบบเรียนทั้งเล่ม แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะคุณภาพการพิมพ์ไม่คมชัด และภาพเขียนที่ใช้เป็นภาพประกอบหนังสือระดับประถมศึกษาคุณภาพดีกว่า

อย่างไรก็ตาม หลังจากปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา การพิมพ์ได้พัฒนาขึ้น การพิมพ์หนังสือแบบเรียนทั้งของรัฐและเอกชนเปลี่ยนมาใช้เครื่องพิมพ์ระบบออฟเซต เกือบทั้งหมด ทำให้คุณภาพของภาพประกอบดีขึ้น แต่สำหรับวิธีการเขียนภาพ จัดภาพ และจัดหน้าหนังสือของกระทรวงศึกษาธิการนั้นแทบจะไม่มีการพัฒนาเลย

๔. ยุคเริ่มหลักสูตรการศึกษาใหม่ พุทธศักราช ๒๕๒๑ แบบเรียนใหม่ ๆ ที่พิมพ์ออกมาใช้ตามหลักสูตรใหม่นี้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเนื้อหาเป็นอย่างมาก ในทำนองเดียวกับสมัยหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. ๒๕๓๕ แต่ในด้านรูปแบบยังไม่ได้มีการพัฒนาขึ้นไปแต่อย่างใด ดังปรากฏในผลการสำรวจความคิดเห็นของตัวอย่างประชากรผู้ใช้แบบเรียนที่ได้เสนอแนะไว้ให้มีการปรับปรุงหนังสือแบบเรียนทั้งของกรมวิชาการและของเอกชน ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข

อธิบายผลการวิจัย

จากการวิจัยที่ได้พบว่า แบบเรียนประกอบภาพของไทยมิได้มีการพัฒนาการไปเท่าที่ควร อาจเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตแบบเรียนทั้งนักวิชาการและผู้ผลิต ยังคงเน้นความสำคัญของเนื้อหาแบบเรียนมากกว่ารูปแบบ สภาพของแบบเรียนไทยในปัจจุบันได้สะท้อนให้เห็นผลของความคิดเช่นนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ เห็นได้ชัดว่าไม่ได้ให้ความสนใจกับความรูสึกหรือความประทับใจของผู้เรียนเลย อาจเป็นเพราะ

ถือว่าสามารถผูกขาดบังคับให้ใช้แบบเรียนนั้น ๆ ได้ ส่วนแบบเรียนของบริษัทเอกชนให้ความสนใจด้านรูปแบบมากกว่า เพราะต้องแข่งขันกันในตลาดแบบเรียนส่วนที่เหลือจากที่กระทรวงศึกษาธิการได้ผูกขาดไปแล้ว แต่ถึงกระนั้นก็ตามสำนักพิมพ์เอกชนแต่ละแห่งก็ยังมีได้สนใจที่จะพัฒนารูปแบบของหนังสือแบบเรียนให้ดีที่สุด ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะแบบเรียนที่ผลิตโดยกระทรวงศึกษาธิการเองมีรูปแบบต่ำกว่ามาตรฐาน อีกประการหนึ่ง การผลิตแบบเรียนของเอกชนเป็นเรื่องของธุรกิจที่ต้องการกำไร ถ้าทุ่มเทพัฒนาด้านรูปแบบมาก งบประมาณการลงทุนจะต้องสูงขึ้น อันจะเป็นผลเสียกับจำนวนจำหน่าย

อย่างไรก็ตาม มีข้อนำสัง เกตว่าราคาของแบบเรียนวิชาเดียวกัน ในระดับชั้นเดียวกัน ที่กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ เอกชนพิมพ์ขายได้ด้วยนั้น แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการหลายเล่มมีราคาสูงกว่าของ เอกชนเพียง เล็กน้อย หรือบาง เล่มก็แพงกว่า ทั้ง ๆ ที่แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการมีคุณภาพการจัดรูปเล่มดีกว่า ภาพประกอบน้อยกว่า และพิมพ์จำนวนมากกว่าเอกชนมากมาย ถ้ากระทรวงศึกษาธิการจะถือเอาความประหยัดเป็นข้ออ้างในการไม่พัฒนารูปแบบของหนังสือแบบเรียนแล้ว ก็น่าที่จะลดราคาหนังสือลง มาได้มากกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้

๒. การอนุมัติใช้แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการไม่มีการวิเคราะห์วิจัย

อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ นั่นก็คือแบบเรียนที่ส่งไปรับการตรวจพิจารณาจากกรมวิชาการจะมีคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิและข้าราชการประจำหน่วยงาน เป็นผู้ร่วมกันพิจารณา ในบางครั้งกรรมการผู้ตรวจแบบเรียนบางเล่ม บางคน มีคุณวุฒิและประสบการณ์ในวิชานั้น ๆ น้อยกว่าผู้เขียนแบบเรียนเสียอีก แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ กรมวิชาการไม่ได้เอาแบบเรียนแต่ละเล่มไปทดลองใช้กับผู้เรียนจริง ๆ เพื่อหาประสิทธิภาพออกมาพิสูจน์กันให้เห็นอย่างชัด เจนว่าแบบเรียนเล่มใดมีประสิทธิภาพในด้านเนื้อหาเพียงใด มีรูปแบบ เป็นที่พอใจของผู้เรียนหรือไม่ เยาวชนไทยจึงแทบจะไม่มีโอกาสได้เลือกหรือได้เรียนแบบเรียนที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจอย่างแท้จริงเลย ดังนั้น เมื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ในตลาดมีรูปแบบน่าสนใจกว่าหนังสือแบบเรียนมากมาย เยาวชนไทยจึงหันไปสนใจที่จะ เรียนรู้จากสิ่งพิมพ์เหล่านั้นมากกว่า

ทั้งนี้ ด้วยความประทับใจในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ดังกล่าว เป็นเบื้องต้น และสิ่งพิมพ์ที่มีรูปแบบสะดุดตา ราคาลูก เหล่านั้น ส่วนมากเป็นสิ่งพิมพ์ที่ไร้สาระหรือมีพิษภัยมากกว่าที่จะ เป็นประโยชน์

ปัจจุบันนี้มีเทคโนโลยีทางการศึกษาใหม่ ๆ มากมาย ซึ่งครูผู้สอนได้รับคำแนะนำ ให้เลือกหามาใช้มากขึ้น นอกจากนี้ การศึกษาตามหลักสูตรใหม่ พุทธศักราช ๒๕๒๑ แบบเรียน ได้ถูกจำกัดบทบาทลง ปัญหาที่เด็กนักเรียนจะไม่สนใจ เรียนรู้จากหนังสือแบบเรียนไม่น่าจะรุนแรง เช่นที่กล่าวมา แต่ตามสภาพความเป็นจริง ประเทศไทยยัง เป็นประเทศยากจน ประชาชนมีหนี้สิน ต่างประเทศติดตัว กันคนละนับพันบาท และนับวันหนี้สินดังกล่าวจะทวีจำนวนมากขึ้นตามภาวะ เศรษฐกิจของโลก และของประเทศ รัฐบาลไทยคงไม่สามารถจัดสรรงบประมาณ เพื่อซื้อหา เทคโนโลยีต่าง ๆ มาให้ใช้ได้อย่างทั่วถึง แบบเรียนซึ่งเป็นสื่อการเรียนที่มีราคาถูกที่สุดจึงยังคง มีบทบาทสำคัญ ดังนั้น สิ่งที่ต้องปรับปรุงโดยเร่งด่วนเพื่อให้แบบเรียนมีประสิทธิภาพสูงสุด สามารถใช้ทดแทน เครื่องมือและอุปกรณ์ราคาแพงบางชนิดได้ก็คือ รูปแบบของหนังสือแบบเรียน ควรได้รับการพัฒนาให้มีจำนวนภาพประกอบมากขึ้น และเป็นภาพที่สอดคล้องและจำเป็นสำหรับ เนื้อหา ตลอดจนให้มีขนาดเหมาะสม หรืออาจทำเป็นหนังสือภาพ ตลอดจนนำภาพประกอบไป ประยุกต์ใช้กับนวัตกรรมทางการศึกษาใหม่ ๆ เช่น การพิมพ์ทเรียนแบบโปรแกรมประกอบภาพ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะสามารถทดแทน เครื่องฉายสไลด์ फिल्मสตริป หรือภาพยนตร์ได้เป็นอย่างดี หากว่า ด้มีการจัดเตรียมต้นฉบับและจัดพิมพ์อย่าง ประณีต นอกจากนั้น ถ้ามีการผลิตขึ้น เป็น จำนวนมากราคาต่อหน่วยย่อมจะต้องลดลง อัน เป็นการ ประหยัดที่เหมาะสมกับนโยบายของประเทศ ในขณะนี้

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัย เห็นด้วยกับข้อคิดประการหนึ่ง และปรารถนา จะเสนอไว้ให้ เพื่อนร่วมวิชาชีพได้พิจารณา หัก นั่นก็คือ

การศึกษา กับสังคม เป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก และส่งผลสะท้อนซึ่งกัน และกันด้วย ใครที่คิดจะแก้ปัญหาการศึกษาด้วยระบบการศึกษาแต่เพียงอย่างเดียว ย่อมไม่บังเกิดผลสำเร็จที่ยั่งยืน วิธีแก้ปัญหาก็ถูกต้อง จึงต้องกระทำไปพร้อม ๆ กัน ทั้งในระบบการศึกษาและระบบสังคมด้วย

ในกรณีของแบบเรียนประกอบภาพของไทยที่แทบจะไม่มีพัฒนาการขึ้น เลยในช่วง ทศวรรษนี้ ก็ เป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหา เช่นกัน

ครูที่มีจิตสำนึกในความเป็นครูอย่างแท้จริง จึงไม่ใช่ผู้ที่ทำหน้าที่สอน เนื้อหาวิชาการ ไปแต่เพียงอย่างเดียว เท่านั้น แต่ต้องสำรวจด้วยว่ามีวิธีการใดที่จะทำให้เยาวชนไทย เด็ด เด๋อ ขึ้น ทั้งปัญญาและจิตใจ มีวิธีใดบ้างที่จะทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยลงทุน แต่พอควร เพื่อไม่ต้องสร้างภาระหนี้สินแก่ประเทศชาติขึ้นมา เป็นปัญหาสังคมอีก

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย